

ИНФОРМАЦИОННОТО ОБЩЕСТВО И ОБЩЕСТВОТО НА ЗНАНИЕТО. ТРИТЕ ПЪТЯ КЪМ ЗНАНИЕТО ПРЕЗ ХХІ ВЕК

Кремена Дачова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме: Статията разглежда концепцията за информационното общество през ХХІ век, изхождайки от множество различни парадигми в съвременното социално знание, описващи информационното общество като важен етап в социалното развитие. Кратък научен обзор на трите пътя към познанието – от Конфуций, през Платон и Бейкън, до Ломпшер – конструира теоретичния план на модела на съвременното общество на знанието. В методологичен аспект са разгледани изследвания, анализи и обобщения, които обследват приликите и разликите между обществото на знанието и информационното общество. Изведени са белезите, които очертават спецификите на информационното общество днес. Анализирани са трите пътя към знанието през ХХІ век.

Ключови думи: гносеология, информационно общество, общество на знанието, знание, системи за управление на знанието.

Въведение

Понятието „информационно общество“ се употребява за първи път от професор Ю. Хаяши от Технологичния институт в Токио. Въведенният от него термин е използван в началото на 60-те години от Ф. Махлуп – САЩ, и Т. Умесао – Япония. Множество съвременни учени – философи и социолози: О. Тофлер, Д. Бел, А. Турен, Е. Масуд, анализират и описват научно информационното общество.

Описвайки постиндустриалното общество, Д. Бел отбелязва, че неговият основен ресурс е информацията. Икономическият приоритет в това общество е изместен от производството на стоки към производството на услуги. Конкретизирането на понятието „услуга“ като „услуга по предоставяне, разпространение, съхранение и използване на информацията“ [1] ни позволява да добием вярна представа за информационното общество. Нещо повече, информацията в информационното общество следва да се разглежда не като проста информация, предназначена за въздействие върху технологиите, а като информационен ресурс, който да послужи за вземането на съответни технологични решения [2].

Ф. Уебстър обобщава теорията за информационното общество като включваща минимум две групи теории. В първата група той

поставя [1] всички теории, които подчертават уникалността на съвременното информационно общество в исторически и социален план: теорията на постиндустриалното общество; постмодернистките теории за обществото и културата; теорията за реструктурирането на капитализма и обществото; теориите, подчертаващи информационния тип на развитието. Във втората група Уебстър визира теориите, които признават значимостта на информацията за съвременния свят, но считат, че не са налице достатъчни основания информационното общество да се разглежда като революционен скок в развитието на човечеството.

Концепцията за информационното общество следва да се разглежда като комплексна и многостранна. В нея е необходимо да се отчете „мултипарадигмалността“ [1] като съществен за общата ситуация в теоретическата социология белег. Налични са множество парадигми, описващи както отделните социални аспекти, така и характеристиките на цялото общество. Необходимо е да се вземе предвид и тенденцията [1] за сливане на теоретичните и методологическите съставни елементи на социалното знание. Подходът следва да е системен.

За пълнота на описанието на информационното общество са нужни познаване и ползване на теорията за постиндустриализма. Третият елемент, който заслужава внимание [1], засяга взаимоотношенията между теориите за информационното общество, устойчивото развитие, постмодернизма и глобализацията. „Тези концепции описват една и съща съвременна световна система, но поставят акценти на различни нейни аспекти“ [1]. Четвъртият аспект, на който трябва да обърнем внимание, [1] е интердисциплинарността, която описва теорията за информационното общество и всяка комплексна концепция въобще.

Авторът на този доклад е съгласен с автора на статията за теоретико-методологичните основания в концепцията за информационното общество: теорията на информационното общество акцентира върху икономическите и технологичните аспекти, а социалните аспекти остават недооценени. Важно е да се обърне внимание, че не информационните технологии формират облика на обществото, а начинът, по който хората използват информационните технологии [3]. Информацията сама по себе си няма стойност, докато не се превърне в знание.

Кое и какво е знание, какви са пътищата за достигане до знание

За знанието може да се дадат множество дефиниции. Всяка от тях предлага в една или друга степен яснота какво точно е знание. Още в древността философията се занимава с тази тема. Първ Сократ учел, че знанието е добродетел, и описал многозначително природата на знанието и по-точно – мъдростта на знаещия. „Аз знам, че нищо не знам“ – осъзнава Сократ. За знанието Платон – най-известният изучаван и влиятелен философ на всички времена, обобщава: това е обоснована истинска вяра. В Платоновата дефиниция за знание ясно се забелязва разбирането за знанието като вяра, където трябва да забележим обосноваността като аргументираност, логика и да отчетем наличието на причинно-следствена връзка между фактите като съществен белег на знанието. За Аристотел – ученик на Платон, наричан още „Баща на науката“, знанието започва с почудата. Това, което отличава Знаещия от Незнаещия, е способността да преподава. Конфуций – най-забележителният сред представителите на източната философия, почти съвременник на Платон, вижда знанието като път, а пътищата, които отвеждат до него според основоположника на конфуцианството, са три. „Знание и могъщество е едно и също“ и „Знанието само по себе си е сила“ – обобщава Франсис Бейкън.⁴ В историята на философията и науката Бейкън е разпознаваем като основоположник на експерименталната естествена наука и научния метод. Той настоява методите и техниките на науката да обслужват истинските цели на науката, като осигуряват благосъстоянието и достойнството на човека. Критична част в работата на Бейкън е отговорна за формирането на методологичната дисциплина на научния ум. В своя „Нов органон“ Бейкън разглежда три напълно непознати на Античността индустриални феномена – книгопечатането, барута и компаса.

Определението за знание е дебатирано от множество философи във всички епохи. Епистемологията – разклонение във философията, което се занимава с произхода, обхвата и особеностите на познанието – разглежда знанието като категория, за която трябва да са изпълнени поне три критерия: да бъде оправдано, истинно и да може да се превърне в убеждение. Теорията на познанието – известна като гносеология – изследва същността на познавателното отношение на човека към света, неговите изходни условия и всеобщи основания.¹ Философската значимост на някои проблеми от Общата теория на познанието не може да се ограничи до тяхната епистемологична функция. Постигането на универсална валидност на синтетичните твърдения е вълнувало и древните философи, и представителите на

класическата философия, както и днешните призвани и изкушени от въпросите с непреходен смисъл философи, социолози и анализатори на обществото. „Синтетични твърдения са тези, които разширяват нашето познание, за разлика от аналитичните, които са тавтологични“ – обръща внимание Кант още през XVIII век.² „Онзи, който би разполагал с универсално валидни принципи, би знаел какво да очаква като резултат на всяка комбинация от условия (...), би могъл да предсказва и – ако са налице съответните практически средства – да предотвратява или създава възможните събития“ [6]. Универсалността в случая се открива в причинно-следствената свързаност, при която наличието на едни условия необходимо води след себе си съответни последствия и обратното – отчитането на конкретни факти и обстоятелства неизбежно не само че може, но и следва да се свързва с ясно идентифицируема причина.

Авторът на тази статия вижда право и възможност в характеристиките на обществото на знанието да търси причинно-следствена връзка и обусловеност с белезите на информационното общество. Казано другояче, преминаването от епохата на информационното общество към етапа на обществото на знанието следва да се разглежда като логически предвидима, базирана на универсалните твърдения закономерност. Като се вземе предвид, че „претенцията за универсалната валидност, която се съдържа в научния закон, го характеризира съществено“³, следва да се обърне внимание на важността на научното познаване на процесите и характеристиките на обществото. Извеждането им до теоретични модели, базирани на синтетични твърдения, би позволило истинно прогнозиране за развитието на тенденциите в настоящия модел и на промените в последващия социален модел. За проблемите в информационното общество Рахманова [1] обръща внимание, че с развитието на информационните технологии човечеството се изправя пред абсолютно нов вид тепърва очертаващи се проблеми, намиращи се в период на зачатък или фаза на неясно последващо развитие, за решението на които традиционните подходи за решаване на проблеми са неприложими. Ако вземем предвид изискването да са налице най-съществените белези на знанието с проверени в практиката резултати от познанията; да са се натрупали достатъчен брой факти, даващи цялостно описание, които да ни позволят да изведем принципи и общочовешки истини за наблюдаваните обекти на познанието, не може да не забележим, че за да е налице знание, необходимото (но не достатъчно) условие е наличието на време. Кои са другите ресурси, без които знанието е невъзможно? Да знаеш методи, средства, процедури как да постигнеш определени поставени цели; да

идентифицираш наличните ти ресурси и респективно – източниците за набавяне на недостигащият ресурс; да различаваш същественото от несъщественото; да съумееш да извличаш обобщения за настоящето, които да ти позволят логично да прогнозираш обозримото бъдеще; да синхронизираш всички налични ресурси с времето и да планираш действията си правилно във времеви диапазон – това са ценни и нужни, но не достатъчни ресурси. За да се стигне до степен на достатъчност, е нужно получаване (чрез натрупване) на фактически опит, чрез който знанията да бъдат интегрирани в процеса на изпълнение на работата, т.е. оползотворени в практически план.

Извличането на знание е процес на обработка на информация. Първоначалното сдобиване с данни трябва да бъде последвано от вторичен разбор, съхраняване на данните, обработване, анализиране и структуриране. Данните, обработени с конкретна цел, представляват информация по отношение на тази цел. Информационният ресурс следва да бъде поставен на проверка посредством досегашния опит. А опитът, натрупан като спектър от концепции и проявен като компетентност, е ценен обобщен ресурс, който в условия на постоянно натрупване на знания, приложени в реалността, се превръща в мъдрост.

„Три пътя водят към знанието – обобщава Конфуций 25 века преди нас: – пътят на размишлението – това е най-благородният път, пътят на подражанието – това е най-лекият път, и пътят на опита – това е най-горчивият път.“ Може ли един път да ни изведе до знанието? Въпросът е реторичен. През целия си живот вървим по всеки от тези три пътя. Понякога ги редуваме. Друг път по причини, неволни за нас, вървейки по пътя на подражанието, се отклоняваме към пътя на опита. Най-дълъг и бавен е пътят на размишлението. Науката в различни периоди борави основно с измерими факти, емпирични наблюдения, ползва и пътя на подражанието. За жалост, човечеството помни и случаи на горчиви поуки от грешни употреби на научното знание. Който и да е пътят, по който достигаме до знанието, той следва да се види като последователност от множество стъпки, извървени последователно и ритмично в избраната посока. Видно е, че става дума не за еднократно действие, а за процес на придобиване, съхраняване, подреждане и класифициране на информация, насочването ѝ в посока на употреба и съхраняване на информацията под формата на структурирано знание и разпространяване на това знание. Придобиването на знание включва комплекс от когнитивни процеси възприятие, учене, комуникация, асоциации, разсъждения и умозаклучения.

Обществото на знанието

През XXI век човечеството има смелостта да твърди, че гради и живее в общество на знанието. Да кажем, че правим първи плахи и неуверени стъпки в тази посока, смятаме, че би било вярно, но да твърдим, че сме достигнали това общество, на фона на реалността, в която живеем, е, меко казано, неуместно. Какво ни дава основание да смятаме, че сме надраснали епохата на информационното общество? Дали човекът през XXI век отрезвя от опиянението на индустриалната епоха? През 70-те години на XX век немският психолог Й. Ломпшер (1975) класифицира четири вида знания: знание за факти; знание за методи за извършване на определено действие, които полагат основите на развитото знание, проявено като умения и способности; обществено знание за норми, засягащи взаимоотношенията и поведението на хората един спрямо друг; знание за морални, мирогледни, естетически и политически значими ценности.

Запасен със знанията на предишните поколения, учещ се от своите и чуждите грешки, позоваващ се на опита си, преситен и претоварен от огромен информационен поток, човекът от информационното общество се раздели неволно с множество от своите норми на поведение, морални, мирогледни и дори политически ценности; замени здрави морални устои с нови, преходни стойности. Дали ще разгледаме последиците като неизбежни, положителни, или отрицателни, стъпка напред и нагоре, в посока израстване, или стъпка назад, в посока деградация, деморализация, разпад и унищожение, е въпрос на ценностна система и парадигма за живота.

Човекът в информационното общество се стремеше към материално благополучие. Насърчаван да потребява, той се нуждаеше от още и още. Количествените параметри доминираха над качествените. Непрестанната потребност от задоволяване порождаше порочен кръг на самозаблуди. Задоволяването не носеше удовлетворение, а нова порция потребност. Това във времевия план породило дисбаланс между вътрешния и външния локус на контрол на личността. Степента на щастие и удовлетвореност се измерваше в притежания.

Човекът от времето на обществото на знанието бавно и полєка се отгърсва от тези заблуди. Събужда се от дълбокия информационен сън. Оглежда се навън и открива с почуда, че светът се е променил, че природата вече е друга, че ресурсите, на които сме разчитали, неясно за нас как, изведнъж се оказаха не неизчерпаеми, че обществото, в което живее, се родее с предишните общества по малко неща и някак странно – богатството не ни радва; имаме много, а нямаме най-ценни неща; претендираме колко много знаем, а всъщност се оказваме

незнаещи, беззащитни и слаби като малки деца. Промяната в начина на мислене се прояви в промяна в начина на живот. Мнозина направиха доброволно тази промяна. Ревизираха отношението си към света, околната среда и благополучието. От външни опори, стимули, причини и обстоятелства, генериращи решения, от материални ценности и устои се обърнаха навътре в себе си и откриха мотивация и фундаментално различен подход, позволяващ им да реконструират представите си за света, за добро и зло, за правилно и неправилно в диаметрално нови, различни посоки. В своята дисертация „Промяна в начина на живот и благополучие“ от 2018 г. Б. Бъзовска [4] изследва личностните аспирации по методиките, разработени от британските психолози Дис и Райън (1989) в теорията за самодетерминацията. За теорията на самодетерминацията Б. Бъзовска заключава, че „може да бъде разбрана като макротеория за човешката мотивация и фундаментален подход за изучаване на личността и нейното развитие и благополучие“ [4]. Удовлетворяването на основните потребности от автономия, от компетентност и от свързаност с други хора е важно условие, което определя здравословното и психичното състояние на всеки индивид, усещането му за благополучие и удовлетворение. Първата основна категория – личностни аспирации, определени като вътрешни, е свързана с личностно изграждане и развитие, както и с изграждане на топли и ефективни социални отношения в обществото. „Изследването на Т. Кейсър и Р. Райън показва, че лицата с подобни цели изразяват тенденция за по-добър контакт със своята вътрешна природа, по-лесно могат да преживеят чувство за щастие и благополучие (Kasser & Ryan, 1996)“ [4]. В пълен противовес на този тип аспирации стоят целите, насочени към изграждането на усещане за удовлетвореност, конструирано от финансови успехи, социално одобрение, израстване в кариерен план, придобиване на вещи, показващи висок социален статус. Постигането на подобен тип цели се свързва с външен локус на контрол. Индивидите с тази позиция на аспирационния континуум се отличават с неспокойствие, склонност към зависимости, обща тревожност и склонност към депресия. В изследването си Бъзовска [4] предполага хипотезата за правопрпорционална свързаност на доброволната промяна в начина на мислене и начина на живот и степента на удовлетвореност; разглежда понятието „дауншифтинг“ като нова реалност, конструирана от новия начин на мислене, реалност, в която вследствие на преживяната трансформация индивидът доброволно избира да задоволява потребностите си с малко. Част от картината, наречена с понятието „дауншифтинг“, е доброволната скромност, отражение – „социално явление, което обхваща огромно разнообразие

и богатство от поведенчески и психологически прояви“ [4], придружена с обща загриженост за света, природата, света, който обитаваме, и света, който ще оставим на децата си. Б. Бъзовска базира изследването си на методология, разработена от Бърч (2000), който измерва четири от основните ценности на материалната скромност. Първата ценност е свързана с постигането на материална простота на живота. Вторият аспект е свързан с намерението за самоопределеност на действията чрез самоконтрол и занижаване на зависимостта от външни обстоятелства и причини. Добрата грижа за състоянието на околната среда е силно проявена в начина на живот, отличаващ се с доброволна скромност. Четвъртата измервана посредством тази методика ценност кореспондира с идеята за личностното израстване и развитие.

Преходът от индустриалната епоха към епохата на информационното общество измести фокуса от производството на стоки към производството на услуги. Основен ресурс в тази нова percepция за производителността беше информацията. Като ресурс, който не се нуждае от материални пространства и големи обеми за съхранение, ресурс, който няма къс срок на годност и не изисква специални условия за запазване на продукта, информацията опосредства възможността хората да станат мобилни по отношение на работното си място. Човекът, избрал доброволна скромност на живота си през XXI век, нерядко печели доста добре и не се нуждае от овациите на публиката. На сцената на неговия живот главната роля играе той самият. Не му е нужен специален мизансцен. Старанието му е вложено в себеразвитие и постигане на усещане за благополучие, но не съграждано и подкрепяно от материални блага.

Социалнопсихологическо изследване – авторска анонимна анкета с открити и закрити отговори – на тема „Как българинът възприема благосъстоянието и материалното благополучие“ е направено от Т. Стоицова [5] през 2017 г. Поляритетът в медийната психология – светът да се отразява медийно само в черно и бяло, коментирането на благосъстоянието и материалното благополучие само в крайните му варианти и отсъствието в българските медии на темата за благосъстоянието на българите дават повод на социалните психолози да изследват мнението на аудиторията. На 201 българи – малка част от които не живеят в България, но поддържат отношения с близките си в родината, „хора с подчертан интерес към четенето на книги в електронен вариант“ [5], са зададени 12 въпроса. На въпроса „Колко добре живеят българите?“ 123 от 176 отговарят, че не >10% от българите са богати; 109 от 171 смятат, че 50 до 80% от българите са бедни, и само 8 смятат, че 50% от българите живеят нормално. На

въпроса дали благосъстоянието на българите зависи от управляващата партия/коалиция, цели 66,2% от българите отговарят категорично с „Да, със сигурност“. Дори и незадълбочен анализ на резултатите от това запитване показва пълното отсъствие на вътрешен локус на контрол и склонността на хората да виждат извън себе си причините за своето нещастие.

Изводи

Медиите индуцират и формират общественото мнение. Изборът на съдържание и начинът, по който обществените медии отразяват случващото се, влияят върху информираността и мисленето на съвременния човек. Резултатите от изследването на Т. Стоицова потвърждават първоначалната теза на изследователите за липса на информираност на българите за благосъстоянието и стандарта на живот на хората у нас.

Авторът на тази статия е съгласен с констатацията на Т. Стоицова, че до 11.09.2001 г. (атентата срещу кулите близнаци в САЩ) водещи теми за световните медии са били здравеопазването, благосъстоянието на хората от различни култури и образованието. В информационното общество и българските национални медии отразяваха изброените световно значими теми. Благосъстоянието и материалното благополучие на българите „се отразяваше медийно само в крайните му варианти“ [5]. След зачестилите терористични атаки в Европа и цял свят „Ал Кайда“ и тероризмът заеха първо място в медийното отразяване.

За двадесетте изминали години на XXI век с цялата си претенция за много знания не едно общество, а цялото човечество се изправи пред стена от осъзнаване. Имайки достъп до всевъзможни технологии, попаднахме в капана на илюзията, че цялото знание е достъпно „на един клик разстояние“. В обществото на знанието, разполагайки с богат набор научни знания, е време да си дадем сметка, че с навлизане в дебрите на знанието се доближаваме до нарастващ обем от неща, които не знаем. Време е да осъзнаем, че „нищо не знаем“, и това е факт, а не Сократова ирония.

В периода, който наричаме информационно общество, иммахме достъп до огромно количество информация. Голяма част от нея, дори да сме запомнили, е било за кратко. С нарастващ темп нова информация е измествала предишната. Видяното евентуално сме запомнили. Но когато нямаме яснота какво, защо и как се е случило, когато случващото се не ни засяга, следващото „ново видяно“ скоро отнема актуалността на предишното. Когато обаче случващото се ни засяга, вникваме в същността му, (евентуално) опознаваме природата

му и разбираме, добиваме знание, което е полезно, потребно и ясно. „Чух и забравих. Видях и запомних. Преживях и разбрах“ – късо, разбираемо и ясно обобщава Конфуций и тази негова мъдрост е актуална както за хората от информационното общество, така и за обществото на знанието.

Да твърдим, че живеем в общество на знанието, е, меко казано, дръзко и високопарно. Само изхождайки от древната Сократова мъдрост „Аз знам, че нищо не знам“, бихме могли да усвоим важния за бъдещето урок: да се отнасяме към знанието като към ценност, да го съхраняваме и умножаваме, за да го опазим и предадем на идните поколения.

Бележки

¹ https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F_%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%82%D0%BE

² Kant, I. *Kritika na chistiġ razum*. Sofia: Izd. na BAN, 1992, s. 81 – 84.

[Кант, И. Критика на чистия разум. София: Изд. на БАН, 1992, с. 81 – 84.]

³ Makariev, P. *Zagadkata na universalnite tvardeniq*. – V: *Nauchnoto poznanie*, Sofia: Prosveta, 1993, s. 5.

[Макариев, П., Загадката на универсалните твърдения. – В: *Научното познание*. София: Просвета, 1993, с. 5.]

⁴ Bacon, Fr. *Nov Organon*. 1620.

[Бейкън, Фр. Нов Органон. 1620.]

References/Литература

1. Rahmanova, Y. V. O teoretiko-metodologicheskikh osnovaniyah koncepcii informacionnogo obshtestva. Pyatye Kareevskie chteniya istoriya i teoriya sociologii. 2015, s. 121 – 126.

[Рахманова, Ю. В. О теоретико-методологических основаниях концепции информационного общества, Пятые Кареевские чтения история и теория социологии. 2015, с. 121 – 126.]

2. Rahmanova, Y. V. O teoretiko-metodologicheskikh osnovaniyah koncepcii informacionnogo obshtestva. Pyatye Kareevskie chteniya istoriya i teoriya sociologii. 2015, s. 127; Kastelys, M. *Informacionnaya epoha: ekonomika, obshtestvo i kultura*. M., 2000.

[Рахманова, Ю. В. О теоретико-методологических основаниях концепции информационного общества. Пятые Кареевские чтения история и теория социологии. 2015, с. 127; Кастельс, М. Информационная эпоха: Экономика, Общество и Культура. М., 2000.]

3. Rahmanova, s. 123. – V: Turen, A. *Vozvrashtenie cheloveka deisvuyushtego, ocherk sociologii*. M.: Nauchnyi mir, 1998.

- [Рахманова, с. 123. – В: Турен, А. Возвращение человека действующего. Очерк социологии. М.: Научный мир, 1998.]
4. **Byzovska**, В. Promyana v nachina na zhivot i blagopoluchie – doktorska disertaciq, 2018.
[Бъзовска, Б. Промяна в начина на живот и благополучие – докторска дисертация, 2018.]
5. **Stoitsova**, Т. Vyzpriemane na blagosystoqnieto i materialnoto blagopoluchie sred bylgary. – V: Retorika i komunikatsii
[Стоитцова, Т. Възприемане на благосъстоянието и материалното благополучие сред българи. – В: Реторика и комуникации]

За автора

Кремена Дачова е магистър по философия и психология, докторант в катедра „Реторика“, Философски факултет, Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

За контакт с автора: omajmeny@gmail.com

**THE INFORMATION SOCIETY
AND THE KNOWLEDGE SOCIETY.
THE THREE PATHS TO KNOWLEDGE
IN THE XXI CENTURY**

Kremena Dachova

Sofia University "St. Kliment Ohridski"

Abstract: The article examines the concept of the information society in the XXI century, based on many different paradigms in modern social knowledge, describing the Information society as an important stage in social development. A brief scientific overview of the three paths to knowledge from Confucius through Plato, Bacon to Lompscher constructs the theoretical plan of the model of the modern Knowledge Society. In methodological aspect, research, analyses and generalizations are examined to describe the similarities and differences between Knowledge Society and Information Society. The signs that outline the specifics of the information society today are presented – an escape from the big city; return to nature, ecological attitude to the world; inner locus of control and focus on well-being.

Keywords: epistemology, information society, knowledge society, knowledge, knowledge management systems.

About the author

Kremena Dachova is Master of Philosophy and Psychology, PhD student at the Department of Rhetoric at the Sofia University "St. Kliment Ohridski".

To contact the author: omajmeny@gmail.com